

MEDITAȚII DESPRE EPOCA MODERNĂ

ALEXANDRU DRAGOMIR s-a născut în 1916 la Zalău. După absolvirea studiilor de drept și filozofie la Universitatea din București (1933–1939), pleacă la Freiburg pentru a-și da doctoratul în filozofie cu Martin Heidegger. Rămâne la Freiburg vreme de doi ani (1941–1943), dar, în preajma susținerii doctoratului, este rechemat în țară și trimis pe front. După 1948, din cauza conjuncturii istorice, devine un filozof clandestin: este cunoscut într-un cerc foarte restrâns și nici măcar prietenii nu știu dacă preocupările sale filozofice se concretizează sau nu într-o operă. Moare în 2002 fără să fi publicat vreodată ceva. Abia după moartea sa ies la iveală „caietele Dragomir“ conținând un uimitor exercițiu de gândire solitară. Debutază postum cu volumul *Crise banalității metafizice* (Humanitas, 2004; ediție îngrijită de Gabriel Liiceanu și Cătălin Partenie). I-au mai apărut (tot la Editura Humanitas), în 2005, cel de al doilea volum, *Cinci plecări din prezent. Exerciții fenomenologice* (ediție îngrijită de Gabriel Liiceanu), în 2006, *Caielele timpului* (ediție îngrijită de Bogdan Mincă și Cătălin Partenie), iar în 2008, *Semințe* (ediție îngrijită de Gabriel Liiceanu și Bogdan Mincă). Revista *Studia Phaenomenologica* i-a dedicat un număr (IV, 3–4, 2004) ce conține comentarii (în franceză, germană și engleză) despre personalitatea și opera sa, precum și o serie de texte ale lui Dragomir traduse în franceză și engleză. Editarea scrierilor originale ale lui Alexandru Dragomir se încheie cu *Meditații despre epoca modernă*.

Alexandru Dragomir

Meditații despre epoca modernă

Ediție îngrijită de
GABRIEL LIICEANU
și
CĂTĂLIN CIOABĂ

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Lidia Bodea
Coperta seriei: Ioana Dragomirescu-Mardare
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Emilia Ionașcu

Tipărit la R. A. „Monitorul Oficial”

© HUMANITAS, 2010

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DRAGOMIR, ALEXANDRU

Meditații despre epoca modernă / Alexandru Dragomir; îngrijire de
ed.: Gabriel Liiceanu, Cătălin Cioabă. – București: Humanitas, 2010

ISBN 978-973-50-2808-4

I. Liiceanu, Gabriel (ed.)

II. Cioabă, Cătălin

821.135.1-4

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30

C.P.C.E. – CP 14, București

e-mail: cpp@humanitas.ro

www.libhumanitas.ro

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Cu acest al cincilea volum se încheie editarea secțiunii de scrieri originale a arhivei lui Alexandru Dragomir. Reamintim structura acestei arhive, așa cum a fost ea descrisă în *Nota asupra ediției* din volumul *Cinci plecări din prezent* (Humanitas, 2005). Înainte de a începe publicarea operei lui Dragomir, editorii au împărțit arhiva în următoarele secțiuni: A. scrieri originale; B. conspecte și comentarii; C. note de curs și note de seminar de la Freiburg și miscellanea; D. corespondență; E. documente. Editarea a vizat până acum numai secțiunea A a arhivei, cea a scrierilor originale. Nu știm dacă cercetarea viitoare va considera utilă editarea secțiunii B, cuprinzând conspecte și comentarii la operele marilor gânditori din istoria filozofiei (Platon, Aristotel, Toma din Aquino, Descartes, Leibniz, Kant, Hegel etc.). Important este că, odată cu volumul de față, se încheie, după cum spuneam, editarea tuturor scrierilor originale.

Primul volum apărut, *Crase banalități metafizice* (Humanitas, 2004), cuprindea reconstrucția unor prelegeri ținute de Alexandru Dragomir într-un cerc restrâns de prieteni mai tineri. Recursul la arhivă a fost în acest caz minimal, volumul fiind alcătuit pe baza notelor luate de participanți și a unor înregistrări audio.

Cel de al doilea volum, *Cinci plecări din prezent*, este de fapt primul care face recurs în mod exclusiv la

arhivă. La baza lui stau materialele din secțiunea A, în speță caietele numerotate de la AI 12 la AI 37, plus diferite foi volante. Au fost extrase acolo din materialul arhivei toate textele care prin întinderea lor se constituiau ca „eseuri” sau „microeseuri” fenomenologice (de unde și subtitlul volumului, *Exerciții fenomenologice*).

Al treilea volum, purtând titlul *Caietele timpului*, a fost alcătuit prin editarea caietelor AI 1 – AI 6, în care Dragomir și-a notat principalele sale meditații pe problema timpului.

Cel de-al patrulea volum, intitulat *Semințe*, urma să cuprindă toate notațiile scurte aflate pe foi volante sau în diferitele caiete ale secțiunii A. Însă în clipa în care s-a trecut la alcătuirea lui propriu-zisă, editorii au optat pentru o unitate formală pornind de la secțiunea A II, care cuprinde exclusiv notații originale scrise de Dragomir pe *carnete* (majoritatea grupate de el sub titlul *Semințe*).

În felul acesta a fost separată materia celui de al cincilea și ultim volum. Au rămas să fie grupate aici toate meditațiile și notele originale din caietele secțiunii AI, care nu fuseseră prinse niciunde după publicarea volumului *Cinci plecări din prezent*. Mai limpede spus, volumul de față este constituit din tot ce a rămas din opera dragomiriană, după ce au fost extrase din ea meditațiile despre timp, eseurile și microeseurile, precum și notele grupate în *carnete*. Așadar, caietele de la AI 10 până la AI 37 au fost încă o dată trecute

în revistă pentru a fi detectate locurile rămase pe dinafară după publicarea volumului al doilea.

Partea principală a volumului provine dintr-un unic caiet, numerotat A I 10, scris între 1949 și 1970¹. Caietul, care are aspectul unui jurnal filozofic (fiecare notație e marcată prin data în care a fost făcută), are o clară unitate tematică: el este dedicat în totalitate interpretării „epocii moderne”. Analiza lui Dragomir este remarcabilă: ea arată în ce măsură propoziția lui Descartes *cogito ergo sum*, care marchează autonomizarea subiectului, a deschis în istoria Europei acea epocă a producerii științei și tehnicii în care astăzi este instalată întreaga omenire. Dragomir analizează insurgența carteziană a subiectului și dialectica autoproductivă a spiritului hegelian ca expresiile cele mai pronunțate, în plan filozofic, ale epocii moderne. Dată fiind importanța caietului A I 10, am dat titlul întregului volum – *Meditații despre epoca modernă* – pornind tocmai de la problematica lui.

Următorul capitol menționat în cuprins poartă titlul *Din „Caietul negru”* (A I 12) și el conține o parte din notațiile, cu puternică marcă personală și existențială, făcute de Dragomir în perioada 1979–1992.

În sfârșit, al treilea capitol strânge, sub titlul *Varia*, toate notațiile scurte adunate din restul caietelor și

¹ Caietul are 165 de pagini, copertă gri ruptă la colțuri, cotor lipit cu bandă adezivă și pare să fi fost achiziționat în anii '40. În el au fost introduse de Dragomir foi volante, dintre care primele două, socotite microeseuri, au fost editate în *Cinci plecări din prezent*, sub titlul: [*Despre bătrânețe*], [*Despre securitate*].

urmând numerotarea lor. Înăuntrul capitolului au fost de fiecare dată indicate caietele din care provin însemnările.

Toate notele de subsol ale autorului sunt introduse prin asterisc, în vreme ce notele îngrijitorilor ediției sunt numerotate.

E bine ca cititorul să fie prevenit că în acest volum există trei voci distincte ale autorului. Prima e vocea lui Dragomir tânăr, din anii '50, vocea din *Caietele timpului*, speculativă, aspră și impersonală. Notele, unele scrise direct în germană, alunecă de la Marx și problema capitalului trecând prin cea a progresului și ajungând până la esența mașinii. E vorba și aici de modernitate, dar unghiul de atac nu este încă găsit. Dragomir bâjbâie în căutarea ideii care să poată explica totul și care să devină tema discursului său despre modernitate. O a doua voce, care rămâne abstractă și speculativă, se focalizează pe relația omului înțeles ca „lucru mental” cu sine însuși. *Cogito ergo sum* (*Gândesc, deci sunt*), sintagma lui Descartes, devine sigla supremă a epocii moderne. În limpezimea obscură a acestor trei cuvinte se ascunde punctul din care spiritul rupe contractul cu transcendentul și devine total autonom. Producția liberă, „ficcională”, a spiritului rămas cu sine însuși Dragomir o va numi „algebră”, iar producția aceasta, descrisă apoi de Hegel în toate secvențele ei, va deveni destinul epocii moderne. Din gestul acesta al subiectului care s-a întors asupra lui însuși, inventând lumi inexistente până atunci, se va naște creația secundă, tehnica. Nouă, în această a doua voce a lui

Dragomir, este claritatea discursului care, găsindu-și ideea, a devenit sigur de el. De aici și revenirea obsesivă la felul în care, dintr-o minusculă propoziție metafizică, s-a născut întregul univers în care trăim noi astăzi. În sfârșit, cea de a treia voce, pe care am putea-o numi „existențială”, este aceea a notațiilor de după vârsta de 50 de ani. Acum, obiectul precumpănitor al meditațiilor devine însăși viața autorului, relația lui cu sine și cu oamenii în mijlocul cărora a trăit. Temele discursului capătă nuanțe crepusculare, iar tonul, inflexiuni melancolice.

O secțiune aparte, care încheie acest ultim volum, conține scrisorile lui Constantin Noica către Alexandru Dragomir, scrise în două perioade distincte ale vieții lor: prima perioadă (1949–1951) este cea în care Noica se afla la Câmpulung cu domiciliu forțat, în timp ce Dragomir, rămas în București, intrase în clandestinitate filozofică, schimbând o slujbă cu alta. Straniu este să vezi cum, în ciuda restriștii în care se află viața celor doi, Noica este exclusiv interesat de a-l convinge pe prietenul său că trebuie să-și dea un destin filozofic *scriind*. Grupajul de scrisori din cea de a doua perioadă (1978–1987) are cu totul alt ton. Noica este de acum un autor revenit la lumină, iar Dragomir este partenerul de discuție și temutul judecător din umbră al operei sale. De astă dată, Noica a renunțat complet la „biciuirea” mai tânărului său prieten (avea cu șapte ani mai mult decât el), deoarece pare să fi înțeles că, în deplină discreție, Dragomir își găsisese un drum al

lui în filozofie. Uimitoare prin forța lor premonitivă sunt aceste rânduri ce provin dintr-o scrisoare datată 9 decembrie 1981, referitoare la un scurt comentariu despre Socrate, pe care Dragomir i-l trimisese spre lectură lui Noica la Păltiniș:

„Dragă Sănduc, să-ți spun că te-am citit cu «emoție speculativă», te-ar indigna. Îți voi spune că te-am citit cu interesul pe care mi l-au trezit întotdeauna însemnările tale și pe care îl va resimți desigur cititorul din 2010, când probabil vor apărea operele tale complete, mai mult sau mai puțin sub îngrijirea mea.“

Se pare că Noica a avut dreptate. Editarea părții de scrieri originale din arhiva lui Dragomir se încheie, iată, în anul 2010. Și, întrucât Noica ne-a împins, în 1985, pe câțiva dintre noi, spre întâlnirea cu Dragomir, el rămâne, într-adevăr, cauza primă a ediției care se termină acum.

Editorii

I
MEDITAȚII DESPRE EPOCA MODERNĂ

28. 10. 1940

[foaie volantă]

Cunoașterea filozofului este aproape întotdeauna hermeneutică, față de cea documentară, a omului de rând. De unde neputința lui de a fi *exact* ca ceilalți și pasiunea de a „explica” toate; fiindcă pentru el lucrurile nu sunt niciodată *numai* ele (documentar), ci totdeauna *tot* ce sunt ele. Într-atât este adevărat că lumea filozofului este o lume de înțelesuri (de sensuri).

Ceea ce contează la om nu e ce *este* el, ci ceea ce *vrea* să fie. Fiindcă în jocul dintre ceea ce el este și cum se vrea, un joc pe care îl *face* în toată viața lui, el se *promite* sieși așa cum se vrea și *prinderea* în acest joc va hotărî ades mai mult decât ceea ce ar face el pur și simplu.

Ca drum dialectic la un om, sfârșitul poate fi: fie luarea adâncă de cunoaștință a tot ceea ce *ești* tu (după ce ai căutat să te *faci* în fel și chip) și dragostea spre acest simplu *dat* al tău, care *ești* așa (și atunci sfârșitul e re-întoarcere), fie luarea la sine a ceea ce *ești* tu și schimbarea în tot ceea ce ai *putea* fi tu.

Scop. Ideal

[foaie volantă nedată]

Multe în felul lumii noastre se lămuresc prin înlocuirea ideii de „ideal” cu aceea de „scop”. (Ceea ce e o imanentizare, firește.)

1. Idealul este, esențial, de neîmplinit. – Scopul este, esențial, de împlinit. El *trebuie* chiar împlinit, căci „ăsta e scopul“.

2. Idealul lasă liberă lumea înfăptuirilor, care se „judecă“ după ideal, rămânând însă în fapt ceea ce sunt. – Scopul subjugă făptuirile și lucrurile, schimbându-le în „mijloace“, care sunt scuzate.

3. Condiția ființelor și a lucrurilor sub ideal e cea a libertății, sub scop, cea a subordonării.

4. Structura lumii cu un ideal e de libertate în drum spre împlinire, a celei cu un scop e închiderea în organizare.

Dialectica oricărui scop este de a întoarce luarea-aminte asupra mijloacelor, lăsând până într-atât greutatea pe ele, încât scopul ajunge doar un punct limită, țel.

Drumul spre țel ca *viața* adevărată este ceea ce s-a luat din dialectica lui Hegel. Deosebirea este că Hegel avea *un sistem al absolutului*.

Despre comentariu

[foaie volantă nedată]

Un comentariu e just nu când spune *multe* despre text, ci când îl *strânge* până la a-i învedera necesitatea launtrică.

Sunt comentariile bogate (Wilamowitz), în care aproape fiecare frază e pusă în legătură cu o dată, o cunoștință, o informație. Dar toate acestea nu *lămuresc* textul, ci *folosesc* doar la lămurirea lui. Iar a lămuri un text e a-l face înțeles.

Toate datele sunt folositoare. Mai mult sau mai puțin. Dar înțelegerea textului e altceva. Este a-l gândi, până unde totul devine intim. Și știi nu numai *ce* a spus, ci și *de ce* a spus și de ce *tocmai așa* și nu altfel avea de spus. Toate astea înseamnă *a înțelege* un text.

[*Mișcare și kosmos*]

[foaie volantă nedată]

Poate că lumea nu devine încă lume decât o dată cu Heraclit. Hilozoismul presupune doar o alchimie metafizică a imediatului. Ce e comun diversului nu e încă lume.*

Comunul e însemnat pentru ei, și nu treptele mai departe. Și acest comun e doar comun și prin aceea că e încă legat de ceea ce e comun, e, în speță, materie.

Cu Anaximandru se complică. Nu mai e materie (probabil), ceea ce arată că a abstractizat, ridicându-se nu la un cosmos, dar la un alt tărâm, al idealului. Ca dovadă e că de îndată apare *theion*. Așa începe lungul șir din istoria filozofiei al lui *Gott = Welterklärung*¹.

Dumnezeu și aci era însă numai *identificat* cu substratul universal, fiindcă acest substrat era ideea lor cea mare, încărcată de toate grelele metafizicii.

Aici se leagă Xenofan, cu ironia lui monoteistă. Dumnezeu e unul, dar nu personal, ci tot hilozoid. Nu e un *Weltgott*², și asta *trebuie* avut în vedere tot timpul,

* *Quid* despre astronomia babiloniană.

¹ Dumnezeu = explicarea lumii. (*germ.*)

² Dumnezeu al lumii. (*germ.*)

că numai de la Heraclit există „lume“ ca cosmos. Dumnezeuul lui Xenofan era o atotsubstanță.

Cu Heraclit apare *kosmos*-ul, ceea ce vădește că numai mișcarea ca idee fundamentală duce la ordine. Când Heraclit spune *rhei*, „curge“, nu este însă mișcare. În mișcare este doar un corp ce rămâne același calitativ, care se mișcă. Asta vine abia după Parmenide și ca soluție între tezele eleată și heracliteană. Deocamdată mișcarea este dialectică, căci dialectica e mai simplă decât mișcarea din fizică.

Și aici – ca la Hegel, ca totdeauna – dialectica e totalizatoare. Atacă tot, subsumează totul. *Panta rhei*. Acest *panta* este umărul pus de Heraclit la carul metafizicii. Prin acest totalitarism s-a urcat gândul la întregul cel mare, ca ceva *durch und durch*³ pătruns de teza gândului.

[„A fost așa“]

[foaie volantă nedatată]

Nu tot ce este *trecut* devine de neschimbat (*așa* și numai *așa*) fiindcă e trecut, ci tot ce este *așa* este fiindcă e trecut.

Orice moment trecut devine „așa“. Lumea este astfel „spusă“ și naște planul adevărului și al „devenirii“. „Așa“-ul se *întoarce* în imediat (în „acum“) care *devine*, formând „prezentul“. Lumea *este* în *alt fel*, ca „esență“, și omul este *timp* (trecut – prezent și viitor), care învă-

³ Pe de-a-ntregul. (*germ.*)

luie întreaga lume. Astfel se naște *absolutul*, care e „rezolvarea” lumii ca esență.

„Prezentul” devine astfel un „moment” al trecutului, al devenirii. Ca atare, nu mai înseamnă nimic, decât un *loc de luptă*. Prezentul devine izvorul trecutului, lumea *merge înapoi* (omul însă crede că merge înainte, prin cunoaștere). Lumea devine astfel un obiect de cunoaștere.

Cunoașterea *anulează* imediatul ca atare, înlocuindu-l cu ceea ce *este* el (ca esență). Imediat nu mai e decât mișcarea, noul. *Sein*⁴-ul e anulat, căci mișcarea, noul sunt înăuntrul lui (o „afacere internă”). Astfel, omul devine un *In-der-Welt-sein*⁵, *prins* în lume.

„A fost” înseamnă întotdeauna „a fost așa”. Nu există altă existență pentru ceea ce a fost.

14. 2. 1949

Das Kapital ist das Hier-bleiben eines Gewinnes. Das Zurückkehren bestimmt das Geld (oder was es auch sei) als Kapital. Das Nicht-hinüberschreiten in der Welt der Lust oder der Glückseligkeit, das In-der-selben-Gegendbleiben.

Dies Zurückkehren auf sich selbst (in sein Wesen) ist der Grund jedes weltlichen Vermögens. Das Eigentum kann jedoch den Menschen retten, wenn es ihm zu seiner Rettung hilft (als Mittel), wenn sein Wesen (als Zweck) absichtlich verkannt ist. Das Kapital ist also das verdoppelte

⁴ Ființa, ceea ce este. (germ.)

⁵ Fapt-de-a-fi-în-lume. (germ.)

CUPRINS

<i>Notă asupra ediției</i>	5
I. Meditații despre epoca modernă	11
II. Din „Caietul negru“	93
III. Varia	119
IV. Scrisori adresate de Constantin Noica lui Alexandru Dragomir	245